

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

મકબૂલ હુસૈન

વિ.

સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે (બોમ્બે રાજ્ય).

જગજીત સિંહ

વિ.

સ્ટેટ ઓફ પંજાબ (પંજાબ રાજ્ય).

વિદ્યા રતન

વિ.

સ્ટેટ ઓફ પંજાબ (પંજાબ રાજ્ય).

પરમાનંદ

વિ.

સ્ટેટ ઓફ પંજાબ (પંજાબ રાજ્ય).

૧૭/૦૪/૧૯૫૩

[પતંજલિ શાસ્ત્રી સી.જે., મુખર્જી, એસ. આર. દાસ, ગુલામ હસન અને ભગવતી,

ન્યાયમૂર્તિઓ]

ભારતનું બંધારણ, ૧૯૫૦, અનુચ્છેદ ૨૦(૨)-મૂળભૂત અધિકારો-"ઓટ્રે ફોર્થસ એક્ટિવટ"-અનુગામી કાર્યવાહી ક્યારે બાધિત થાય છે-સી કસ્ટમ્સ સત્તાવાળાઓ દ્વારા માલ જમ કરવો-શું ફોરેન એક્સચેન્જ રેગ્યુલેશન એક્ટ હેઠળ કાર્યવાહી બાધિત કરે છે-જેલના નિયમો હેઠળ જેલ અધિક્ષક દ્વારા સજા-શું પીનલ કોડ હેઠળ કાર્યવાહી બાધિત કરે છે-સી કસ્ટમ્સ એક્ટ (૧૯૭૮ નો VIII), કલમ ૧૬૭-ફોરેન એક્સચેન્જ રેગ્યુલેશન એક્ટ (૧૯૪૭ નો VII), કલમ ૨૩-પંજાબ સામ્યવાદી અટકાયતી નિયમો, નિયમ ૪૧.

બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦ ના લખાણ અને તેમાં વપરાયેલા શબ્દો દર્શાવે છે કે તેમાં વિચારવામાં આવેલી કાર્યવાહી કાયદાની અદાલત અથવા ન્યાયિક

ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ ફોજદારી કાર્યવાહીના પ્રકારની છે અને આ સંદર્ભમાં "કાર્યવાહી" નો અર્થ ગુનો નક્કી કરતા અને પ્રક્રિયાનું નિયમન કરતા કાયદામાં નિર્ધારિત પ્રક્રિયા અનુસાર કાયદાની અદાલત અથવા ન્યાયિક ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ ફોજદારી પ્રકારની કાર્યવાહી શરૂ કરવી અથવા આરંભ કરવો તેવો થશે.

જ્યાં કોઈ વ્યક્તિ સામે સી કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૧૬૭ હેઠળ સી કસ્ટમ્સ સત્તાવાળાઓ દ્વારા કાર્યવાહી કરવામાં આવી હોય અને માલ જપ્ત કરવાનો આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હોય અને ત્યારબાદ તે જ કૃત્યના સંબંધમાં ફોરેન એક્સચેન્જ રેગ્યુલેશન એક્ટની કલમ ૨૩ હેઠળના ગુના માટે પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ તેની સામે કાર્યવાહી કરવામાં આવી હોય:

કોર્ટ ઠેરવેલ કે, સી કસ્ટમ્સ સત્તાવાળાઓ સમક્ષની કાર્યવાહી "કાર્યવાહી" ન હતી અને જપ્તનો આદેશ એ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦(૨) ના અર્થમાં કોર્ટ અથવા ન્યાયિક ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા આપવામાં આવેલી "સજા" ન હતી અને કાર્યવાહી બાધિત ન હતી.

જેલમાં અટકાયતીઓએ જેલના અધિકારીઓ પર સામાન્ય હુમલો કર્યો અને જેઓને કોટડીમાં ખસેડવામાં આવ્યા તેમાંથી કેટલાકે ભૂખ હડતાલનો આશરો લીધો; અને તેઓને અલગથી કેદ કરવામાં આવ્યા અને જેલ અધિક્ષક દ્વારા તેમના માટે પત્રો અને મુલાકાતો બંધ કરવામાં આવી. ભૂખ હડતાલના કેટલાક મહિનાઓ પછી જેલ અધિક્ષકે તેમની સામે મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ પંજાબ સામ્યવાદી અટકાયતી નિયમોના નિયમ ૪૧ (૨) હેઠળ ભૂખ હડતાલનો આશરો

લઈને જેલનો ગુનો કરવા બદલ અને ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમો ૩૩૨ અને ૩૫૩ અને ૧૪૭ અને ૧૪૯ હેઠળના ગુનાઓ માટે ફરિયાદો દાખલ કરી:

કોર્ટે ઠેરવેલ કે, (૧) અટકાયતીઓ પંજાબ સામ્યવાદી અટકાયતી નિયમો દ્વારા સંચાલિત હતા અને પ્રિઝન્સ એક્ટ (જેલ અધિનિયમ) દ્વારા નહીં અને જેલ અધિક્ષક દ્વારા અટકાયતીઓ સામે લેવામાં આવેલી કાર્યવાહી અનુચ્છેદ ૨૦ (૨) ના અર્થમાં એવી કોઈ કાર્યવાહી અને સજાની રચના કરતી નથી કે જે ઇન્ડિયન પીનલ કોડ હેઠળના ગુનાઓ માટે અનુગામી કાર્યવાહીને અટકાવી શકે;

(૨) જેલ અધિક્ષકે ભૂખ હડતાલ માટે નિયમ ૪૧ (૧) હેઠળ પગલાં લીધા હોવાથી અને અટકાયતીઓને પત્રો વગેરે રોકવાની સજા ફટકારી હોવાથી, તેમના માટે ભૂખ હડતાલનો આશરો લઈને જેલનો ગુનો કરવાના સમાન ગુના માટે ફરીથી મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ તેમની સામે ફરિયાદ કરવી ખુદ્દું ન હતું.

ક્રિમિનલ એપેલેટ જ્યુરિસ્ટિક્શન: ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૮૧/૧૯૫૨. ૧૯૫૦ ની ક્રિમિનલ એપિલેશન નં. ૬૪૪ માં બોમ્બે ખાતેની હાઈકોર્ટ ઓફ જ્યુડિકેચરના ૧૨/૦૨/૧૯૫૧ ના ચુકાદા અને આદેશ પરથી સ્પેશિયલ લીવ દ્વારા અપીલ. પિટિશન નં. ૧૭૦, ૧૭૧ અને ૧૭૨, જે બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળની અરજીઓ હતી, તેની સુનાવણી પણ ૧૯૫૨ ની અપીલ નં. ૮૧ સાથે કરવામાં આવી હતી.

અપીલકર્તા માટે ઈશ્વરલાલ સી. દલાલ.

સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે માટે એમ. સી. સેતલવાડ, એટર્ની-જનરલ ઓફ ઈન્ડિયા
(તેમની સાથે પોરસ એ. મહેતા).

સ્ટેટ ઓફ પંજાબ માટે એસ. એમ. સિકરી, એડવોકેટ-જનરલ ઓફ પંજાબ
(તેમની સાથે જિંદ્રા લાલ).

જગજીત સિંહ, ૧૯૫૧ ની પિટિશન નં. ૧૭૦ માં અરજદાર, રૂબરૂ. અન્ય
અરજદારોનું પ્રતિનિધિત્વ કરવામાં આવ્યું ન હતું.

૧૭/૦૪/૧૯૫૩. કોર્ટનો ચુકાદો ભગવતી ન્યાયમૂર્તિ દ્વારા આપવામાં
આવ્યો.

ભગવતી ન્યાયમૂર્તિ.- બોમ્બેની હાઈકોર્ટ ઓફ જ્યુડિકેચરના ચુકાદા અને
આદેશ પરથી સ્પેશિયલ લીવ દ્વારા આ અપીલ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦(૨) ના
અર્થઘટન અંગે એક મહત્વપૂર્ણ પ્રશ્ન ઉભો કરે છે.

ભારતનો નાગરિક અપીલકર્તા ૦૬/૧૧/૧૯૪૯ ના રોજ જેદાહથી
સાંતાક્રુઝ એરપોર્ટ પહોંચ્યો હતો. ઉતર્યા પછી તેણે જાહેર કર્યું ન હતું કે તે પોતાની
સાથે સોનું લાવ્યો હતો પરંતુ તલાશી લેવા પર જાણવા મળ્યું કે તે
૨૫/૦૮/૧૯૪૮ ના ભારત સરકારના જાહેરનામાના ઉદ્ધંધનમાં ૧૦૭.૨ તોલા
સોનું લાવ્યો હતો. કસ્ટમ સત્તાવાળાઓએ ત્યારબાદ ૧૮૭૮ ના સી કસ્ટમ્સ
એક્ટ VIII ની કલમ ૧૬૭, કલમ (૮) હેઠળ પગલાં લીધા અને ૧૯/૧૨/૧૯૪૯
ના આદેશ દ્વારા સોનું જપ્ત કર્યું. જો કે, સોનાના માલિકને આવી જમીના બદલે રૂ.

૧૨,૦૦૦ નો દંડ ચૂકવવાનો વિકલ્પ આપવામાં આવ્યો હતો, જે વિકલ્પનો ઉપયોગ આદેશની તારીખના ચાર મહિનાની અંદર કરવાનો હતો. આદેશની નકલ ૩૦/૦૧/૧૯૫૦ ના રોજ અપીલકર્તાને મોકલવામાં આવી હતી. સોનું છોડાવવા માટે કોઈ આગળ આવ્યું ન હતું. ૨૨/૦૩/૧૯૫૦ ના રોજ, બોમ્બેના ચીફ પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં અપીલકર્તા સામે ૨૫/૦૮/૧૯૪૮ ના જાહેરનામા સાથે વાંચતા ૧૯૪૭ ના ફોરેન એક્સચેન્જ રેગ્યુલેશન એક્ટ VII ની કલમ ૮ હેઠળ ગુનો આચર્યાનો આરોપ મૂકતી ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવી હતી. અપીલકર્તાએ ત્યારબાદ ૧૨/૦૬/૧૯૫૦ ના રોજ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૮ હેઠળ બોમ્બે હાઈકોર્ટમાં એક અરજી દાખલ કરી જેમાં દલીલ કરી હતી કે ચીફ પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં તેની સામેની કાર્યવાહી બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦(૨) હેઠળ તેને આપવામાં આવેલા મૂળભૂત અધિકારનું ઉલ્લંઘન છે અને અરજ કરી કે આ કેસમાં બંધારણના અર્થઘટનને લગતો કાયદાનો એક નોંધપાત્ર પ્રશ્ન સામેલ હોવાથી, જેનું નિર્ધારણ કેસના નિકાલ માટે જરૂરી હતું, તેથી કેસને ચીફ પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટની ફાઈલમાંથી હાઈકોર્ટમાં પાછો ખેંચી શકાય છે અને હાઈકોર્ટ કાં તો કેસનો જાતે નિકાલ કરી શકે છે અથવા કાયદાનો પ્રશ્ન નક્કી કરી શકે છે અને તેને નિકાલ માટે ચીફ પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં પરત કરી શકે છે. હાઈકોર્ટ દ્વારા ૨૬/૦૬/૧૯૫૦ ના રોજ એક રૂલ જારી કરવામાં આવ્યો હતો, જે ૦૮/૦૮/૧૯૫૦ ના રોજ બાવડેકર અને વ્યાસ ન્યાયમૂર્તિઓ સમક્ષ સુનાવણી માટે આવ્યો હતો. રૂલને અંતિમ કરવામાં આવ્યો હતો અને હાઈકોર્ટે નિર્દેશ આપ્યો હતો કે ચીફ પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં અપીલકર્તા સામે પેનિંગ

(પડતર) કાર્યવાહી પાછી ખેંચવામાં આવે અને બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૮ હેઠળ હાઈકોર્ટ સમક્ષ લાવવામાં આવે. આથી કેસ પાછો ખેંચવામાં આવ્યો હતો અને હાઈકોર્ટ સમક્ષ લાવવામાં આવ્યો હતો અને ૧૭/૧૦/૧૯૫૦ ના રોજ હાઈકોર્ટ દ્વારા તેની સુનાવણી કરવામાં આવી હતી. હાઈકોર્ટના વિદ્વાન ન્યાયાધીશો, છાગલા સી.જે. અને ગજેન્દ્રગડકર ન્યાયમૂર્તિનો અભિપ્રાય હતો કે જો અપીલકર્તા જમ કરાયેલા સોનાનો માલિક હોય તો જ તે અનુચ્છેદ ૨૦ (૨) ના લાભનો દાવો કરી શકે છે અને તેઓ એ નક્કી કરે કે અનુચ્છેદ ૨૦(૨) ના અર્થમાં કોઈ કાર્યવાહી અને સજા થઈ છે કે કેમ તે પહેલાં એ જરૂરી હતું કે ચીફ પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટે હકીકતનો પ્રશ્ન નક્કી કરવો જોઈએ કે શું અપીલકર્તા તે સોનાનો માલિક હતો જે જમ કરવામાં આવ્યું હતું અને જેના સંબંધમાં તેને ઉપર જણાવ્યા મુજબ વિકલ્પ આપવામાં આવ્યો હતો. તેથી તેઓએ કેસ ચીફ પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટને પાછો મોકલીને નિર્દેશ આપ્યો કે અપીલકર્તા સોનાનો માલિક હતો કે કેમ તે શોધી કાઢે અને જણાવ્યું કે તારણ પરત આવ્યા પછી તેઓ અરજી સાથે વ્યવહાર કરશે. ચીફ પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટે પુરાવા નોંધ્યા અને ૨૦/૦૧/૧૯૫૦ ના રોજ એવું તારણ નોંધ્યું કે અપીલકર્તા પ્રશ્નમાં રહેલા સોનાનો માલિક હતો અને તારણ હાઈકોર્ટને પરત કર્યું. છાગલા સી.જે. અને ગજેન્દ્રગડકર ન્યાયમૂર્તિએ ૧૨/૦૨/૧૯૫૧ ના રોજ અરજી પર વધુ સુનાવણી કરી. તેઓએ ચીફ પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટના તારણને ઉલટાવી દીધું, અપીલકર્તાની અરજી ફગાવી દીધી અને નિર્દેશ આપ્યો કે કાયદા મુજબ નિકાલ માટે કેસ ચીફ પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટ પાસે

પાછો જવો જોઈએ. અપીલકર્તાએ ૦૧/૧૧/૧૯૫૧ ના રોજ હાઈકોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા ચુકાદા અને આદેશ સામે અપીલ કરવા માટે સ્પેશિયલ લીવ મેળવી.

અમારી સમક્ષ આ અપીલમાં જે પ્રશ્ન ઊભો થાય છે તે એ છે કે શું સી કસ્ટમ્સ સત્તાવાળાઓ દ્વારા લેવામાં આવેલી કાર્યવાહીને કારણે અપીલકર્તાને તે જ ગુના માટે કાર્યવાહી કરવામાં આવી છે અને સજા કરવામાં આવી છે તેવું કહી શકાય કે જેનો તેના પર બોમ્બેના ચીફ પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો. એમાં કોઈ શંકા નથી કે સી કસ્ટમ્સ એક્ટ હેઠળ ગુનો અને ફોરેન એક્સચેન્જ રેગ્યુલેશન એક્ટ હેઠળ ગુનો બનાવતું કૃત્ય એક અને સમાન હતું, એટલે કે, ૨૫/૦૮/૧૯૪૮ ના ભારત સરકારના જાહેરનામાના ઉદ્દેશ્યમાં સોનું આયાત કરવું. ઉક્ત કૃત્યના સંબંધમાં અપીલકર્તા સામે સી કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૧૬૭(૮) હેઠળ તેમજ ફોરેન એક્સચેન્જ રેગ્યુલેશન એક્ટની કલમ ૨૩ હેઠળ કાર્યવાહી થઈ શકી હોત. સી કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૧૬૭(૮) હેઠળ હકીકતમાં કાર્યવાહી કરવામાં આવી હતી જેના પરિણામે સોનું જપ્ત કરવામાં આવ્યું હતું. બોમ્બેના ચીફ પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં અગાઉ જણાવેલી ફરિયાદ દાખલ કરીને ફોરેન એક્સચેન્જ રેગ્યુલેશન એક્ટની કલમ ૨૩ હેઠળ વધુ કાર્યવાહી કરવામાં આવી હતી, અને આરોપી દ્વારા ચીફ પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં કાર્યવાહી રોકવા માટે લેવાયેલી દલીલ એ હતી કે સમાન ગુના માટે અગાઉથી જ તેની સામે કાર્યવાહી અને સજા કરવામાં આવી હતી અને બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦(૨) ની જોગવાઈઓને આધારે તેની સામે ફરીથી કાર્યવાહી અને સજા કરી શકાશે નહીં.

બંધારણમાં ગુના શબ્દને વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો નથી. પરંતુ અનુચ્છેદ ૩૬૭ જોગવાઈ કરે છે કે જનરલ કલોઝીસ એક્ટ, ૧૮૯૭ (૧૮૯૭ નો એક્ટ X), બંધારણના અર્થઘટન માટે લાગુ પડશે. જનરલ કલોઝીસ એક્ટની કલમ ૩(૩૭) ગુનાને તે સમયે અમલમાં રહેલા કોઈપણ કાયદા દ્વારા શિક્ષાપાત્ર બનાવેલ કોઈપણ કૃત્ય અથવા અવગણના તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરે છે અને તેમાં કોઈ શંકા નથી કે સી કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૧૬૭ (૮) અને ફોરેન એક્સચેન્જ રેગ્યુલેશન એક્ટની કલમ ૨૩ બંનેની જોગવાઈઓ હેઠળ અપીલકર્તાનું કૃત્ય શિક્ષાપાત્ર બનાવવામાં આવ્યું હતું અને તે ગુનો હતો.

જોકે અનુચ્છેદ ૨૦(૨) ના સંચાલનને આકર્ષવા માટે અપીલકર્તા સામે સી કસ્ટમ્સ સત્તાવાળાઓ દ્વારા કાર્યવાહી કરવામાં આવી ત્યારે સમાન ગુના માટે કાર્યવાહી અને સજા થઈ હોવી જોઈએ. સી કસ્ટમ્સ સત્તાવાળાઓ સમક્ષ કાર્યવાહી કરવામાં આવી ત્યારે અપીલકર્તા સામે કાર્યવાહી કરવામાં આવી હતી કે કેમ તે પ્રશ્નમાં હાઈકોર્ટ ગઈ ન હતી. તેણે પ્રથમ કિસ્સામાં સજાના પ્રશ્નને ધ્યાનમાં લીધો અને અપીલકર્તાની અરજી પર વિચારણા કરી શકે તે પહેલાં જમ કરાયેલા સોનાની માલિકી અંગે કોઈ તારણ પર પહોંચવું જરૂરી માન્યું. હાઈકોર્ટના મતે અપીલકર્તાને ત્યારે જ સજા કરવામાં આવી હોવાનું કહી શકાય જો તે સ્થાપિત થઈ ગયું હોય કે તે જમ કરાયેલા સોનાનો માલિક હતો. જો તે માલિક હોત, તો જમી એ એક સજા હતી, જે જો તે સોનાનો માલિક ન હોત તો તેમ ન થાત.

સોનાની માલિકીનો આ પ્રશ્ન અમારા મતે ભૌતિક ન હતો. જ્યારે અપીલકર્તા સાંતાક્રુઝ એરપોર્ટ પર ઉતર્યો ત્યારે તેની પાસેથી સોનું મળી આવ્યું હતું. કસ્ટમ સત્તાવાળાઓ દ્વારા અપીલકર્તાની અટકાયત અને તલાશી લેવામાં આવી હતી અને તેના શરીર પરથી સોનું જપ્ત કરવામાં આવ્યું હતું. કસ્ટમ સત્તાવાળાઓ દ્વારા કલમ ૧૬૭(૮) હેઠળ કાર્યવાહી કરવામાં આવી હતી અને સાક્ષીઓની તપાસ કર્યા પછી ૧૯/૧૨/૧૯૪૯ ના રોજ સોનું જપ્ત કરવાનો આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો અને સી કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૧૮૩ હેઠળ આવી જપ્તીના બદલે રૂ. ૧૨,૦૦૦ નો દંડ ચૂકવવાનો માલિકને વિકલ્પ આપવામાં આવ્યો હતો. આ આદેશની નકલ અપીલકર્તાને મોકલવામાં આવી હતી અને તમામ વ્યવહારુ હેતુઓ માટે અપીલકર્તાને જપ્ત કરાયેલા સોનાના માલિક તરીકે ગણવામાં આવ્યો હતો. હકીકતમાં જ્યારે રિમાન્ડ પર ચીફ પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ પુરાવા નોંધવામાં આવ્યા ત્યારે આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર ઓફ કસ્ટમ્સે પુરાવા આપ્યા કે અન્ય કોઈએ સોનાનો દાવો કર્યો ન હતો અને જો અપીલકર્તાએ દંડ ચૂકવ્યો હોત અને રિઝર્વ બેંકની પરમિટ મેળવી હોત અને અટકાયત સ્લિપ રજૂ કરી હોત તો તેને સોનું આપવામાં આવ્યું હોત. એકવાર અપીલકર્તા જપ્ત કરાયેલા સોનાના કબજામાં મળી આવે તો, તે માલિક ન હતો તે સાબિત કરવાનો ભાર જે કોઈ પુષ્ટિ કરે છે કે તે માલિક નથી તેના પર પડશે. બોમ્બેના ચીફ પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં જે ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવી હતી તે પણ એવા આધાર પર આગળ વધી હતી કે અપીલકર્તાએ રિઝર્વ બેંક ઓફ ઈન્ડિયાની પરમિટ વિના સોનું લાવીને ગુનો કર્યો હતો, કે અપીલકર્તા દ્વારા ક્યારેય કોઈ પરમિટ માટે

અરજી કરવામાં આવી ન હતી અથવા આપવામાં આવી ન હતી અને અપીલકર્તાને તેણે આવી પરમિટ મેળવી છે કે કેમ તે દર્શાવવાની તક આપવામાં આવી હતી પરંતુ તે તે રજૂ કરવામાં નિષ્ફળ રહ્યો હતો. તેથી એવું જણાય છે કે માલિકીનો પ્રશ્ન તેટલું મહત્વ ધારણ કરી શકતો નથી જેટલું હાઇકોર્ટે તેને જોડ્યું હતું. જો કોર્ટ એવા નિષ્કર્ષ પર આવે છે કે સી કસ્ટમ્સ સત્તાવાળાઓ દ્વારા કાર્યવાહી કરવામાં આવી ત્યારે અપીલકર્તા સામે કાર્યવાહી કરવામાં આવી હતી, તો એ દલીલ માટે બહુ અવકાશ રહેતો નથી કે સોનું જપ્ત કરીને અને આવી જમીના બદલે રૂ. ૧૨,૦૦૦ નો દંડ ચૂકવવાનો વિકલ્પ આપીને તેને સજા કરવામાં આવી ન હતી. મૂલ્યવાન માલના કબજાના અધિકારથી વંચિત રહેવું એ અમુક સંજોગોમાં પોતે એક સજા ગણી શકાય. તેથી આપણે એ નક્કી કરવાનું છે કે સંજોગો હેઠળ અપીલકર્તાને સી કસ્ટમ્સ સત્તાવાળાઓ દ્વારા કાર્યવાહી કરવામાં આવી ત્યારે તેની સામે કાર્યવાહી કરવામાં આવી હોવાનું કહી શકાય કે કેમ.

અનુચ્છેદ ૨૦(૨) માં બાંધધરી આપવામાં આવેલ મૂળભૂત અધિકાર "ઓટ્રે ફોર્સ કન્વિક્ટ" અથવા "ડબલ જિયોપાર્ડી" નો સિદ્ધાંત વ્યક્ત કરે છે. તે સિદ્ધાંતના મૂળ ઇંગ્લેન્ડના સામાન્ય કાયદાના સુસ્થાપિત નિયમમાં જોવા મળે છે "કે જ્યાં કોઈ વ્યક્તિને સક્ષમ અધિકારક્ષેત્રની અદાલત દ્વારા કોઈ ગુના માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવે છે ત્યારે તે દોષસિદ્ધિ સમાન ગુના માટે તમામ વધુ ફોજદારી કાર્યવાહીઓ માટે પ્રતિબંધરૂપ છે." (રેગ. વિ. માઈલ્સ(૧) માં ચાર્લ્સ ન્યાયમૂર્તિ મુજબ). પ્રાચીન કહેવત "નેમો બીસ ડેબેટ પુનિરે પ્રો યુનો ડેલિક્ટો"

પણ આ જ અસર ધરાવે છે, એટલે કે એક ગુના માટે કોઈને બે વાર સજા ન થવી જોઈએ અથવા જેમ કે તે ક્યારેક લખવામાં આવે છે "પ્રો ઇડેમ કૌસા", એટલે કે, સમાન કારણ માટે.

આ તે સિદ્ધાંત છે જેના આધારે પીછો કરાયેલ પક્ષકાર પાસે "ઓટ્રે ફોઈસ કન્વિક્ટ" અથવા "ઓટ્રે ફોઈસ એક્ટિવટ" ની દલીલ ઉપલબ્ધ હોય છે. "ઓટ્રે ફોઈસ કન્વિક્ટ" અથવા 'ઓટ્રે ફોઈસ એક્ટિવટ' ની દલીલ ભારપૂર્વક જણાવે છે કે પ્રતિવાદીને અગાઉ તે જ ગુનાના આરોપમાં દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો છે અથવા નિર્દોષ જાહેર કરવામાં આવ્યો છે કે જેના સંદર્ભમાં તેને દોષી ઠેરવવામાં આવ્યો છે..... મુદ્દા પર જ્યુરી માટેનો પ્રશ્ન એ છે કે શું પ્રતિવાદી અગાઉ તે આરોપના સંબંધમાં જોખમમાં હતો જેના પર તેને દોષી ઠેરવવામાં આવ્યો છે, કારણ કે કાયદાનો નિયમ એ છે કે વ્યક્તિને એક જ ગુના માટે બે વાર જોખમમાં મૂકવો જોઈએ નહીં. કસોટી એ છે કે અગાઉનો ગુનો અને હવે જે ગુનાનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો છે તેના સમાન ઘટકો છે કે કેમ એ અર્થમાં કે એકની રચના કરતી હકીકતો બીજાની દોષસિદ્ધિને યોગ્ય ઠેરવવા માટે પૂરતી છે, એવું નથી કે ક્રાઉન (તાજ) દ્વારા આધાર રાખવામાં આવતી હકીકતો બંને ટ્રાયલમાં સમાન છે. જ્યાં સુધી એવું દર્શાવવામાં ન આવે કે અગાઉના આરોપમાંથી નિર્દોષ છૂટવાના ચુકાદામાં આવશ્યકપણે બીજામાંથી નિર્દોષ છૂટવાનો સમાવેશ થાય છે ત્યાં સુધી 'ઓટ્રે ફોઈસ એક્ટિવટ' ની દલીલ સાબિત થતી નથી." (જુઓ હેલ્સબરીના લોક

ઓફ ઈંગ્લેન્ડ, હાઈલશામ એડિશન, વોલ્યુમ ૯, પૃષ્ઠ ૧૫૨ અને ૧૫૩, ફરો
૨૧૨).

આ સિદ્ધાંતને જનરલ ક્લોઝીસ એક્ટ, ૧૮૯૭ ની કલમ ૨૬ માં માન્યતા
મળી,-

"જ્યાં કોઈ કૃત્ય અથવા અવગણના બે અથવા વધુ કાયદાઓ
હેઠળ ગુનો બનાવે છે, ત્યારે ગુનેગાર તે કાયદાઓમાંથી કોઈ એક અથવા
કોઈપણ હેઠળ કાર્યવાહી અને સજા માટે જવાબદાર રહેશે પરંતુ સમાન
ગુના માટે બે વાર સજા માટે જવાબદાર રહેશે નહીં,"

અને ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૮૯૮ ની કલમ ૪૦૩(૧) માં પણ,-

"જે વ્યક્તિ સક્ષમ અધિકારક્ષેત્રની અદાલત દ્વારા કોઈ ગુના માટે
ટ્રાયલ કરવામાં આવી હોય અને આવા ગુના માટે દોષિત ઠરેલી હોય
અથવા નિર્દોષ જાહેર થઈ હોય, તે આવી દોષસિદ્ધિ અથવા નિર્દોષ મુક્તિ
અમલમાં રહે ત્યાં સુધી, તે જ ગુના માટે ફરીથી ટ્રાયલ માટે જવાબદાર
રહેશે નહીં, ન તો સમાન હકીકતો પર અન્ય કોઈ ગુના માટે કે જેના માટે
તેની સામે લગાવવામાં આવેલા આરોપ કરતા અલગ આરોપ કલમ ૨૩૬
હેઠળ કરવામાં આવ્યો હોય, અથવા જેના માટે તેને કલમ ૨૩૭ હેઠળ
દોષિત ઠેરવવામાં આવી હોય."

અમેરિકન બંધારણના પાંચમા સુધારાએ આ સિદ્ધાંતને નીચે મુજબ વ્યક્ત કર્યો છે:-

".....ન તો કોઈ પણ વ્યક્તિ સમાન ગુના માટે બે વાર જીવન અથવા અંગના જોખમમાં મુકાશે; ન તો કોઈપણ ફોજદારી કેસમાં, પોતાની વિરુદ્ધ સાક્ષી બનવાની ફરજ પાડવામાં આવશે....."

વિલિસ તેના કન્સ્ટિટ્યુશનલ લોમાં, પૃષ્ઠ ૫૨૮ પર, અવલોકન કરે છે કે શબ્દસમૂહ "જીવન અથવા અંગનું જોખમ" સૂચવે છે કે રોગપ્રતિકારક શક્તિ (મુક્તિ) માત્ર ઉચ્ચ કક્ષાના ગુનાઓ પૂરતી મર્યાદિત છે, અને બ્લેકસ્ટોન આ નિયમ આ રીતે જણાવે છે: "તેમ છતાં, ઉદાર અર્થઘટનની ક્રમિક પ્રક્રિયા દ્વારા અદાલતોએ આ કલમના વ્યાપને વિસ્તૃત કર્યો છે જેથી તેને દુષ્કૃત્યો સહિત તમામ આરોપપાત્ર ગુનાઓને લાગુ કરી શકાય.".... "યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સના નિયમ હેઠળ, જોખમમાં મુકવા માટે સક્ષમ અધિકારક્ષેત્રની અદાલતમાં યોગ્ય રીતે રજૂ કરાયેલ માન્ય આરોપનામું અથવા માહિતી હોવી જોઈએ, ત્યાં એક અરેન્જમેન્ટ (આરોપની સુનાવણી) અને દલીલ હોવી જોઈએ, અને કાયદેસર જ્યુરીની પસંદગી થવી જોઈએ અને શપથ લેવડાવવામાં આવવા જોઈએ. ચુકાદો હોવો જરૂરી નથી. આ રક્ષણ બીજી સજા સામે નથી પરંતુ ઉદ્દેશિત જોખમ દ્વારા તેને જે જોખમમાં મૂકવામાં આવે છે તેની સામે છે."

આ એ સામગ્રી હતી જેણે અનુચ્છેદ ૨૦(૨) માં આપેલા મૂળભૂત અધિકારની બાંધધરીની પૃષ્ઠભૂમિની રચના કરી હતી. તેણે તેના કાર્યક્ષેત્રમાં

"ઓટ્ટે ફોર્મસ કન્વિક્ટ" ની દલીલનો સમાવેશ કર્યો જે બ્રિટિશ ન્યાયશાસ્ત્રમાં જાણીતી છે અથવા અમેરિકન બંધારણમાં જાણીતી ડબલ જિયોપાર્ડી ની દલીલનો સમાવેશ કર્યો પરંતુ એવી જોગવાઈ કરીને તેને મર્યાદિત કર્યો કે સમાન ગુના માટે બીજી કાર્યવાહી અને સજા સામે અવરોધ તરીકે કામ કરવા માટે પ્રથમ કિસ્સામાં માત્ર કાર્યવાહી જ નહીં પરંતુ સજા પણ હોવી જોઈએ.

"કાયદાની અદાલત અથવા ન્યાયિક ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ" શબ્દો અનુચ્છેદ ૨૦(૨) માં જોવા મળતા નથી. પરંતુ જો ઉપર દર્શાવેલ સમગ્ર પૃષ્ઠભૂમિને ધ્યાનમાં રાખવામાં આવે તો તે સ્પષ્ટ છે કે નાગરિક દ્વારા અનુચ્છેદ ૨૦(૨) ના સંરક્ષણનો ઉપયોગ કરવા માટે સમાન ગુનાના સંબંધમાં કાયદાની અદાલત અથવા ન્યાયિક ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ કાર્યવાહી અને સજા થઈ હોવી જોઈએ, જેને કાયદા દ્વારા શપથ પૂરાવા પર ન્યાયિક રીતે વિવાદમાં રહેલી બાબતો નક્કી કરવી જરૂરી છે જે કાયદા દ્વારા વહીવટ કરવા માટે અધિકૃત હોવી જોઈએ અને એવી ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ નહીં કે જે ખાતાકીય અથવા વહીવટી તપાસનું મનોરંજન કરે છે ભલે તે કાયદા દ્વારા સ્થાપિત કરવામાં આવી હોય પરંતુ શપથ પર આપેલા કાનૂની પુરાવા પર આગળ વધવાની જરૂર નથી. અનુચ્છેદ ૨૦ ના લખાણ અને તેમાં વપરાયેલા શબ્દો:- "દોષિત", "ગુના તરીકે આરોપિત કૃત્યનું આચરણ", "દંડને પાત્ર બનવું", "ગુનાનું આચરણ", "કાર્યવાહી અને સજા", "કોઈ ગુનાનો આરોપી", સૂચવે છે કે તેમાં વિચારવામાં આવેલી કાર્યવાહી કાયદાની અદાલત અથવા ન્યાયિક ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ ફોજદારી કાર્યવાહીના પ્રકારની છે અને આ સંદર્ભમાં કાર્યવાહીનો અર્થ ગુનો નક્કી કરતા અને પ્રક્રિયાનું નિયમન

કરતા કાયદામાં નિર્ધારિત પ્રક્રિયા અનુસાર કાયદાની અદાલત અથવા ન્યાયિક ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ ફોજદારી પ્રકારની કાર્યવાહી શરૂ કરવી અથવા આરંભ કરવો તેવો થશે.

ન્યાયિક ટ્રિબ્યુનલની કસોટીઓ આ કોર્ટ દ્વારા ભારત બેંક લિમિટેડ, દિલ્હી વિ. ભારત બેંક લિમિટેડ, દિલ્હીના કર્મચારીઓ (૧) માં નીચેના ફકરામાં સૂપર વિ. વિલ્સન(૨) ના પૃષ્ઠ ૩૪૦ માંથી મહાજન અને મુખર્જી ન્યાયમૂર્તિઓ દ્વારા મંજૂરી સાથે ટાંકવામાં આવી હતી:-

"સાચો ન્યાયિક નિર્ણય બે અથવા વધુ પક્ષકારો વચ્ચેના વર્તમાન વિવાદની પૂર્વધારણા કરે છે અને પછી તેમાં ચાર આવશ્યકતાઓનો સમાવેશ થાય છે: (૧) વિવાદના પક્ષકારો દ્વારા તેમના કેસની રજૂઆત (મૌખિક હોવી જરૂરી નથી); (૨) જો તેમની વચ્ચેનો વિવાદ હકીકતનો પ્રશ્ન હોય, તો વિવાદના પક્ષકારો દ્વારા રજૂ કરાયેલા પુરાવાઓ દ્વારા અને ઘણીવાર પુરાવાઓ પર પક્ષકારો દ્વારા અથવા તેમના વતી દલીલોની મદદથી હકીકતની ખાતરી કરવી; (૩) જો તેમની વચ્ચેનો વિવાદ કાયદાનો પ્રશ્ન હોય, તો પક્ષકારો દ્વારા કાનૂની દલીલ રજૂ કરવી; અને (૪) એક એવો નિર્ણય જે વિવાદિત હકીકતો પરના તારણ દ્વારા સમગ્ર મામલાનો નિકાલ કરે છે અને આ રીતે મળેલી હકીકતો પર દેશના કાયદાનો ઉપયોગ કરે છે, જેમાં જ્યાં જરૂરી હોય ત્યાં કાયદાના કોઈપણ વિવાદિત પ્રશ્ન પર શાસન સામેલ છે."

પ્રશ્ન એ છે કે શું સી કસ્ટમ્સ સત્તાવાળાઓ જ્યારે પ્રશ્નમાં રહેલા સોનાને જમ કરવાની કાર્યવાહીનો વિચાર કરે છે ત્યારે તેઓ ન્યાયિક ટ્રિબ્યુનલ તરીકે કાર્ય કરે છે તે ઉપરોક્ત કસોટીઓ અનુસાર નક્કી કરવું પડશે.

સી કસ્ટમ્સ એક્ટ, ૧૮૭૮, સી કસ્ટમ્સ ડ્યુટી વસૂલવા સંબંધિત કાયદાને એકીકૃત કરવા અને સુધારવા માટે ઘડવામાં આવ્યો હતો. અધિકારીઓના પદાનુક્રમમાં કસ્ટમ્સ કલેક્ટર છે, જે તે સમયે કસ્ટમ હાઉસના અલગ ચાર્જમાં કસ્ટમ્સના અધિકારી છે, ચીફ કસ્ટમ્સ ઓફિસર જેઓ બંદર માટે સી કસ્ટમ્સના ચીફ એક્ઝિક્યુટિવ ઓફિસર છે અને ચીફ કસ્ટમ્સ ઓથોરિટી જે સેન્ટ્રલ બોર્ડ ઓફ રેવન્યુ છે. કલમ ૧૮ અને ૧૯ માલસામાનની આયાત અને નિકાસ પર પ્રતિબંધો અને નિયંત્રણો લાદે છે અને કલમ ૧૯ (એ) જે માલસામાનની આયાત પ્રતિબંધિત છે તેની અટકાયત અને જમી માટે જોગવાઈ કરે છે. સી કસ્ટમ્સ ડ્યુટી વસૂલવા માટે વિવિધ જોગવાઈઓ કર્યા પછી, પ્રકરણ XVI ગુનાઓ અને દંડ નક્કી કરે છે અને કલમ ૧૬૭ ના શેડ્યૂલની પ્રથમ કોલમમાં દર્શાવેલા કેટલાક ગુનાઓ તેની ત્રીજી કોલમમાં દર્શાવેલ દંડ સાથે શિક્ષાપાત્ર બનાવવામાં આવે છે. આઈટમ ૮ એ કલમ ૧૮ અને ૧૯ હેઠળ તે વતી લાદવામાં આવેલા પ્રતિબંધ અથવા મર્યાદાની વિરુદ્ધ માલસામાનની આયાત દ્વારા આચરવામાં આવેલા ગુના સાથે સંબંધિત છે અને આવા ગુના માટે નિર્ધારિત દંડ નીચે મુજબ છે:-

"આવો માલ જમીને પાત્ર રહેશે; આવા કોઈપણ ગુનામાં સંડોવાયેલી કોઈપણ વ્યક્તિ માલની કિંમત કરતા ત્રણ ગણાથી વધુ ન

હોય અથવા એક હજાર રૂપિયાથી વધુ ન હોય તેવા દંડ માટે જવાબદાર રહેશે."

પ્રકરણ XVII ગુનાઓ, અપીલો વગેરે સંબંધિત પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરે છે. કસ્ટમ્સના અધિકારીઓને તલાશી લેવાની સત્તા આપવામાં આવે છે પરંતુ એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે જે વ્યક્તિની તલાશી લેવાની છે તે અધિકારીને તલાશી લેતા પહેલા નજીકના મેજિસ્ટ્રેટ અથવા કસ્ટમ્સ કલેક્ટર પાસે લઈ જવાની માંગ કરી શકે છે. સર્ચ વોરંટ માત્ર મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા જ જારી કરી શકાય છે અને તે જ રીતે અમલમાં મૂકી શકાય છે અને ફોજદારી પ્રક્રિયા સંબંધિત કાયદા હેઠળ જારી કરાયેલા સર્ચ વોરંટ જેવી જ અસર ધરાવે છે. કસ્ટમ્સના અધિકારીઓને અધિનિયમ હેઠળ ગુનો કર્યો હોવાની વાજબી શંકા ધરાવતી વ્યક્તિઓની ધરપકડ કરવાની સત્તા પણ આપવામાં આવી છે પરંતુ ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને તાત્કાલિક નજીકના મેજિસ્ટ્રેટ અથવા કસ્ટમ્સ કલેક્ટર સમક્ષ લઈ જવાની રહેશે. મેજિસ્ટ્રેટ આવી વ્યક્તિને જેલમાં ધકેલવા અથવા કસ્ટમ્સના યોગ્ય અધિકારીઓ સાથે વાતચીત કરવા સક્ષમ બનાવવા માટે જરૂરી સમય સુધી તેને પોલીસની કસ્ટડીમાં રાખવાનો આદેશ આપવા માટે હકદાર છે. કસ્ટમ્સ કલેક્ટરને આવી કોઈ સત્તા આપવામાં આવી નથી. કલમ ૧૮૧(એ) રાજ્યોમાં આયાત કરાયેલા અમુક પ્રકાશનો ધરાવતા પેકેજોની અટકાયત માટે પણ જોગવાઈ કરે છે. કલમ ૧૮૨ જોગવાઈ કરે છે કે તેમાં દર્શાવેલા કેટલાક ગુનાઓના કિસ્સામાં સિવાય કે જેમાં મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષની કાર્યવાહી સામેલ હોય જમી, ડ્યુટીના વધેલા દર અથવા દંડનો નિર્ણય તેમાં દર્શાવેલા કસ્ટમ્સ સત્તાવાળાઓ

દ્વારા કરી શકાય છે અને કલમ ૧૮૩ જમ કરાયેલ માલના માલિકને આવી જમીના બદલે અધિકારીને યોગ્ય લાગે તેવો દંડ ચૂકવવાનો વિકલ્પ આપવા માટે જોગવાઈ કરે છે. કલમ ૧૮૬ જોગવાઈ કરે છે કે કસ્ટમ્સના અધિકારી દ્વારા કાયદા હેઠળ કોઈપણ જમી, દંડ અથવા ડ્યુટીના વધેલા દરનો પુરસ્કાર કોઈપણ સજાની લાદવાને અટકાવશે નહીં કે જેના માટે તેનાથી પ્રભાવિત વ્યક્તિ અન્ય કોઈપણ કાયદા હેઠળ જવાબદાર છે. કલમ ૧૮૮ હેઠળ કસ્ટમ્સના અધિકારીના નિર્ણય અથવા આદેશથી ચીફ કસ્ટમ્સ ઓથોરિટી સમક્ષ અપીલ કરવામાં આવે છે જેણે ત્યારબાદ આવી વધુ પૂછપરછ કરવાની રહેશે અને અપીલ કરાયેલ નિર્ણય અથવા આદેશની પુષ્ટિ, ફેરફાર અથવા રદ કરતા તેને યોગ્ય લાગે તેવો આદેશ પસાર કરવાનો રહેશે. કલમ ૧૯૧ કસ્ટમ્સના અધિકારી અથવા ચીફ કસ્ટમ્સ ઓથોરિટી દ્વારા પસાર કરાયેલા કોઈપણ નિર્ણય અથવા આદેશથી પીડિત વ્યક્તિની અરજી પર કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા રિવિઝન માટે જોગવાઈ કરે છે જેની કોઈ અપીલ થતી નથી. કલમ ૧૯૩ કસ્ટમ્સના અધિકારી દ્વારા કોઈપણ વ્યક્તિ સામે નક્કી કરાયેલ દંડ અથવા ડ્યુટીના વધેલા દરની ચુકવણીના અમલીકરણ માટે જોગવાઈ કરે છે. જો આવો અધિકારી પ્રભારી અન્ય માલમાંથી અવેતન રકમ વસૂલવામાં અસમર્થ હોય તો તે જેની સ્થાનિક હદમાં આવી વ્યક્તિ હોય તેવા કોઈપણ મેજિસ્ટ્રેટને તેનું નામ અને રહેઠાણ અને દંડની રકમ અથવા ડ્યુટીનો વધેલો દર જે વસૂલ થયો નથી તેની લેખિતમાં જાણ કરી શકે છે અને તેવા મેજિસ્ટ્રેટ પછી ઉક્ત રકમની ચુકવણી લાગુ કરવા માટે તે જ રીતે આગળ વધશે જાણે કે આવા દંડ અથવા વધેલા દરની સજા તેણે જાતે જ ફટકારી હોય.

ઉપરોક્ત જોગવાઈઓ વાંચતા સ્પષ્ટ થાય છે કે સી કસ્ટમ્સ ડ્યુટી વસૂલવા માટે કસ્ટમ્સ સત્તાવાળાઓને તલાશી, ધરપકડ અને અટકાયતની સત્તાઓ આપવામાં આવી છે અને સાથે સાથે મેજિસ્ટ્રેટને સંદર્ભ માટે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે જ્યાં સર્ચ વોરંટની જરૂર હોય અને ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિની અટકાયત જરૂરી હોય. ગંભીર પ્રકૃતિના કેટલાક ગુનાઓની દ્રાયલ માત્ર મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા જ થવાની હોય છે જેઓ કેદ દ્વારા સજા ફટકારવાની સત્તા ધરાવતા એકમાત્ર સત્તાવાળાઓ છે. ભલે કસ્ટમ્સ અધિકારીઓને જમી, ડ્યુટીના વધેલા દરો અથવા દંડ નક્કી કરવાની સત્તા આપવામાં આવી હોય, પરંતુ મહત્તમ દંડ જે લાદી શકાય છે તે રૂ. ૧,૦૦૦ છે. જમી નિઃશંકપણે તે દંડમાંનો એક છે જે કસ્ટમ્સ સત્તાવાળાઓ લાદી શકે છે પરંતુ તે વ્યક્તિગત કાર્યવાહી કરતાં મિલકત સામેની કાર્યવાહીના પ્રકારમાં વધુ છે, જેનો ઉદ્દેશ્ય કાયદાની જોગવાઈઓથી વિરુદ્ધ કામ કરાયેલા ગુનાહિત માલસામાનને જપ્ત કરવાનો છે અને જમીના સંદર્ભમાં પણ માલસામાનના માલિકને આવી જમીના બદલે અધિકારીને યોગ્ય લાગે તેવો દંડ ચૂકવવાનો વિકલ્પ આપવામાં આવે છે. આ બધું સી કસ્ટમ્સ ડ્યુટીની વસૂલાતને લાગુ કરવા અને તેની વસૂલાતને સુરક્ષિત કરવા માટે છે. આવા નિર્ણયની બાબતમાં કસ્ટમ્સ અધિકારી દ્વારા અનુસરવાની કોઈ પ્રક્રિયા નિર્ધારિત નથી અને કસ્ટમ્સ અધિકારીઓ સમક્ષની કાર્યવાહી કોઈપણ રીતે સિવિલ અથવા ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની જોગવાઈઓ અનુસાર કાયદાની અદાલતોમાં થતી કાર્યવાહી સાથે સુસંગત નથી. કસ્ટમ્સ અધિકારીઓને શપથ પર રજૂ કરાયેલા કાનૂની પુરાવાઓ પર ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાની આવશ્યકતા નથી અને તેઓ કોઈપણ

સાક્ષીને શપથ લેવડાવવા માટે અધિકૃત નથી. અપીલો, જો કોઈ હોય તો, ચીફ કસ્ટમ્સ ઓથોરિટી સમક્ષ થાય છે જે સેન્ટ્રલ બોર્ડ ઓફ રેવન્યુ છે અને રિવિઝન સત્તા કેન્દ્ર સરકારને આપવામાં આવે છે જે ચોક્કસપણે ન્યાયિક સત્તા નથી. દંડ અથવા ડ્યુટીના વધેલા દરની ચુકવણીના અમલીકરણની બાબતમાં પણ કસ્ટમ્સ અધિકારી માત્ર કસ્ટમ્સ સત્તાવાળાઓના કબજામાં પક્ષકારના અન્ય માલ સામે કાર્યવાહી કરી શકે છે. પરંતુ જો આવા દંડ અથવા ડ્યુટીનો વધેલો દર તેમાંથી વસૂલ કરી શકાતો નથી તો તે એકમાત્ર વસ્તુ કરી શકે છે તે યોગ્ય મેજિસ્ટ્રેટને બાબતની જાણ કરવી છે જે ચૂકવણી લાગુ કરવા માટે સત્તા ધરાવતો એકમાત્ર વ્યક્તિ છે જાણે કે આવો દંડ અથવા ડ્યુટીનો વધેલો દર તેણે જાતે જ ફટકાર્યો હોય. વસૂલાતની પ્રક્રિયા માત્ર મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા જ જારી કરી શકાય છે અને કસ્ટમ્સ ઓથોરિટી દ્વારા નહીં. આ બધી જોગવાઈઓ એ દર્શાવે છે કે કાયદા દ્વારા સ્થાપિત પુરાવા અથવા પ્રક્રિયાના કોઈપણ નિયમોથી બંધાયેલા સત્તાવાળાઓ હોવા અને પોતાના ચુકાદાઓ અથવા આદેશોને લાગુ કરવા સત્તા ધરાવવાને બદલે, સી કસ્ટમ્સ સત્તાવાળાઓ માત્ર જમી, ડ્યુટીના વધેલા દરો અને અધિનિયમમાં નિર્ધારિત દંડ નક્કી કરવાના હેતુ માટે વહીવટી મશીનરીની રચના કરે છે. સી કસ્ટમ્સ અધિકારીઓના કાર્યો અને સત્તાઓ વિશે આ જ મત બોમ્બે હાઈકોર્ટના એક નિર્ણયમાં વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો હતો જેના તરફ અમારું ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું. (મહાદેવ ગણેશ જમસંડેકર વિ. કાઉન્સિલમાં ભારતના રાજ્ય સચિવ(૧) જુઓ).

અમારો અભિપ્રાય છે કે સી કસ્ટમ્સ સત્તાવાળાઓ ન્યાયિક ટ્રિબ્યુનલ નથી અને સી કસ્ટમ્સ એક્ટની જોગવાઈઓ હેઠળ જમી, ડ્યુટીનો વધેલો દર અથવા દંડ નક્કી કરવો એ બેવડા જોખમની દલીલને સમર્થન આપવાના હેતુ માટે જરૂરી કોર્ટ અથવા ન્યાયિક ટ્રિબ્યુનલનો ચુકાદો અથવા આદેશ નથી.

તેથી એવું ફલિત થાય છે કે જ્યારે કસ્ટમ્સ સત્તાવાળાઓએ પ્રશ્નમાં રહેલું સોનું જમ કર્યું ત્યારે ન તો સી કસ્ટમ્સ સત્તાવાળાઓ સમક્ષ લેવામાં આવેલી કાર્યવાહી અપીલકર્તાની કાર્યવાહી સમાન હતી કે ન તો જમીનો આદેશ અપીલકર્તા પર કોર્ટ અથવા ન્યાયિક ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા આપવામાં આવેલી સજા સમાન હતો. સી કસ્ટમ્સ સત્તાવાળાઓ સમક્ષની આ કાર્યવાહીના કારણે અપીલકર્તાને તે જ ગુના માટે "કાર્યવાહી અને સજા" થઈ હોવાનું કહી શકાય નહીં કે જેનો તેના પર ફોરેન એક્સચેન્જ રેગ્યુલેશન એક્ટની કલમ ૨૩ હેઠળ તેની સામે દાખલ કરવામાં આવેલી ફરિયાદમાં ચીફ પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટ, બોમ્બે સમક્ષ આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો.

તેથી પરિણામ એ છે કે અપીલ નિષ્ફળ જાય છે અને તેને ફગાવી દેવી જ જોઈએ.

૧૯૫૧ ની પિટિશન્સ નં. ૧૭૦, ૧૭૧ અને ૧૭૨.

આ કોર્ટના ૨૬/૧૧/૧૯૫૨ ના આદેશ દ્વારા, આ અરજીઓની સુનાવણી ૧૯૫૨ ની ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૮૧ ની સાથે બંધારણીય બેન્ચ દ્વારા કરવાનો

આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો, કારણ કે "ઓટ્રે ફોર્મસ કન્વિક્ટ" અથવા "ડબલ જિયોપાર્ડી" અંગેનો સમાન મુદ્દો તેમાં પણ સામેલ હતો. જગજીત સિંહ, વિદ્યા રતન અને પરમાનંદ, સંબંધિત અરજીઓમાં ત્રણ અરજદારો પ્રિવેન્ટિવ ડિટેન્શન એક્ટ, ૧૯૫૦ હેઠળ સેન્ટ્રલ જેલ, ફિરોઝપુરમાં અટકાયતમાં લેવામાં આવેલા અટકાયતીઓ હતા અને અધિનિયમની કલમ ૪(એ) હેઠળ પંજાબ સરકાર દ્વારા ઘડવામાં આવેલા પંજાબ સામ્યવાદી અટકાયતી નિયમો, ૧૯૫૦ દ્વારા સંચાલિત હતા. ૦૬/૦૨/૧૯૫૦ ના રોજ, એવો આક્ષેપ છે કે, જગજીત સિંહ સહિત અટકાયતીઓ દ્વારા જેલના અધિકારીઓ પર સામાન્ય હુમલો કરવામાં આવ્યો હતો. એક એલાર્મ વગાડવામાં આવ્યો અને વોર્ડર ગાર્ડ થોડા સમય પછી હુમલા માટે જવાબદાર અટકાયતીઓને પકડી પાડ્યા. તેર જેલ અધિકારીઓ અને બાર અટકાયતીઓને ઈજાઓ થઈ હતી અને અટકાયતીઓને કોટડીઓમાં ખસેડવામાં આવ્યા હતા. ૦૭/૦૨/૧૯૫૦ ના રોજ, ત્રણેય અટકાયતી અરજદારોએ ભૂખ હડતાલનો આશરો લીધો જે ૧૦/૦૪/૧૯૫૦ સુધી ચાલુ રહી. તેમને ૦૬/૦૨/૧૯૫૦ થી અને તે પછી અલગથી કેદ કરવામાં આવ્યા હતા. ૦૭/૦૨/૧૯૫૦ થી બે મહિના માટે તેમના પત્રો અને મુલાકાતો બંધ કરવામાં આવી હતી, અને ભૂખ હડતાલના સમયગાળા માટે ૦૮/૦૨/૧૯૫૦ થી કાગળો અને પુસ્તકો બંધ કરવામાં આવ્યા હતા. ભૂખ હડતાલ ચાલુ રહી અને તેમને ૧૦/૦૪/૧૯૫૦ સુધી અલગથી કેદ કરવામાં આવ્યા. એવું જણાય છે કે ભૂખ હડતાલના ૭ મહિનાથી વધુ સમય પછી જેલ અધિક્ષક, શ્રી કે. કે. મલ્હુએ, શ્રી પી. એલ. સોંધી, એમ.આઈ.સી., ફિરોઝપુરની કોર્ટમાં પંજાબ સામ્યવાદી અટકાયતી

નિયમોના નિયમ ૪૧(૨) હેઠળ જગજીત સિંહ સામે ભૂખ હડતાલનો આશરો લઈને જેલનો ગુનો કરવાના આરોપ સાથે ફરિયાદ દાખલ કરી હતી. તેણે જગજીત સિંહ સામે ઈન્ડિયન પીનલ કોડની કલમો ૩૩૨ અને ૩૫૩ અને કલમો ૧૪૭ અને ૧૪૮ હેઠળ ગુના આચરવા બદલ તે જ મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ ફરિયાદ પણ દાખલ કરી હતી. તેણે વધુમાં વિદ્યા રતન અને પરમાનંદ સામે ભૂખ હડતાલનો આશરો લઈને જેલનો ગુનો કરવા બદલ પંજાબ સામ્યવાદી અટકાયતી નિયમોના નિયમ ૪૧ (૨) હેઠળ ફરિયાદો દાખલ કરી. ૧૬/૦૨/૧૯૫૧ ના રોજ, ત્રણ અટકાયતી અરજદારોએ બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ આ કોર્ટ સમક્ષ અરજીઓ દાખલ કરી જેમાં ઉક્ત કેસોમાં અરજદારોની કાર્યવાહી સાથે આગળ ન વધવા માટે પ્રતિબંધની રિટ જારી કરવાની માંગ કરવામાં આવી હતી એ આધાર પર કે તેઓને સમાન ગુના માટે જેલ અધિક્ષક દ્વારા અગાઉથી જ કાય વાહી અને સજા કરવામાં આવી હતી અને તેથી તેઓને તે જ ગુના માટે ફરીથી કાર્યવાહી અને સજા કરી શકાય નહીં અને શ્રી પી. એલ. સોંધી, એમ.આઈ.સી., ફિરોઝપુરની કોર્ટમાં તેમની સામે જે કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી હતી તે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦ (૨) હેઠળ આપવામાં આવેલા મૂળભૂત અધિકારના ઉલ્લંઘન તરીકે ટકી શકે નહીં. જગજીત સિંહે રૂબરૂમાં તેમની પોતાની અરજી પર દલીલ કરી હતી. વિદ્યા રતને આ કોર્ટને જાણ કરી હતી કે તે જગજીત સિંહની અરજી પરના નિર્ણયથી સંતુષ્ટ થશે અને તે તેની ગેરહાજરી માફ કરવા માંગે છે. પરમાનંદ સુનાવણીની નોટિસ બજાવવામાં આવી હોવા છતાં સુનાવણી વખતે હાજર ન હતા.

જગજીત સિંહ દ્વારા એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે અરજદારો સામે જેલ અધિક્ષક દ્વારા અપનાવવામાં આવેલી કાર્યવાહી સમાન ગુના માટે તેમની કાર્યવાહી અને સજા સમાન હતી અને તેથી તેમની સામે હવે શરૂ કરવામાં આવેલી કાર્યવાહી સક્ષમ ન હતી કારણ કે તે તેમને ડબલ જિયોપાર્ડી માં મૂકે છે અને અનુચ્છેદ ૨૦(૨) હેઠળ તેમને આપવામાં આવેલા મૂળભૂત અધિકારનું ઉલ્લંઘન કરે છે. બીજી તરફ પંજાબના એડવોકેટ-જનરલ દ્વારા એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે જેલ અધિક્ષકે માત્ર અરજદારો સામે શિસ્તભંગના પગલાં લીધા હતા અને તેમને આપવામાં આવેલી કોઈ પણ સજા અધિનિયમની કલમ ૪(એ) અને તેના હેઠળ ઘડવામાં આવેલા પંજાબ સામ્યવાદી અટકાયતી નિયમો, ૧૯૫૦ ના અર્થમાં શિસ્તભંગ માટે હતી, કે અનુચ્છેદ ૨૦(૨) ના અર્થમાં અરજદારોની કોઈ કાર્યવાહી અને સજા થઈ ન હતી અને તેથી અરજીઓ ફગાવી દેવા પાત્ર હતી.

પ્રિવેન્ટિવ ડિટેન્શન એક્ટ, ૧૯૫૦ (૧૯૫૦ નો એક્ટ નં. IV) ની કલમ ૪ અટકાયતના સ્થળ અને શરતોને નિયંત્રિત કરવાની સત્તા પૂરી પાડે છે.

"દરેક વ્યક્તિ કે જેના સંબંધમાં અટકાયતનો આદેશ આપવામાં આવ્યો છે તે જવાબદાર રહેશે--

(એ) યોગ્ય સરકાર સામાન્ય અથવા વિશેષ આદેશ દ્વારા સ્પષ્ટ કરે તેવા સ્થળે અને જાળવણી, શિસ્ત અને શિસ્તભંગની સજાને લગતી શરતો સહિતની શરતો હેઠળ અટકાયતમાં રાખવા.....

પંજાબ સામ્યવાદી અટકાયતી નિયમો, ૧૯૫૦, અધિનિયમની કલમ ૪ (એ) દ્વારા આપવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને પંજાબ સરકાર દ્વારા ઘડવામાં આવ્યા હતા. નિયમો ૩૯, ૪૦ અને ૪૧ ગુનાઓ અને સજા માટે જોગવાઈ કરે છે. નિયમ ૩૯ શિસ્તના કેટલાક નિયમો નિર્ધારિત કરે છે અને નિયમ ૪૦ જોગવાઈ કરે છે કે કોઈપણ અટકાયતી જે નિયમ ૩૯ ની કોઈપણ જોગવાઈઓનું ઉલ્લંઘન કરે છે અથવા તેના હેઠળ જારી કરાયેલા કોઈપણ આદેશનું પાલન કરવાનો ઇનકાર કરે છે, અથવા નીચેના નિયમ ૪૦ માં દર્શાવેલ કોઈપણ કાર્ય કરે છે, એટલે કે :-

(i) કોઈપણ સાથી કેદી, જેલના કોઈપણ અધિકારી અથવા અન્ય કોઈપણ સરકારી સેવક, અથવા જેલમાં નોકરી કરતા અથવા મુલાકાત લેતા કોઈપણ વ્યક્તિ પર હુમલો કરે છે, અપમાન કરે છે, ધમકાવે છે અથવા અવરોધે છે, અથવા.....

(xii-a) ભૂખ હડતાલ પર જાય છે (પ્રતીકાત્મક હડતાલ સિવાય), અથવા.....

તેણે જેલનો ગુનો કર્યો હોવાનું માનવામાં આવશે.

નિયમ ૪૧ મહત્વપૂર્ણ છે અને ખાસ કરીને આપણે જે પ્રશ્ન નક્કી કરવાનો છે તેની સાથે સંબંધ ધરાવે છે. તે પ્રદાન કરે છે :-

"(૧) જ્યાં તેને યોગ્ય લાગે તેવી તપાસ કર્યા પછી, અધિક્ષકને સંતોષ થાય કે અટકાયતી જેલના ગુના માટે દોષિત છે, તો તે અટકાયતીને નીચેની સજાઓમાંથી એક અથવા વધુ સજા આપી શકે છે :-

(એ) ૧૪ દિવસથી વધુ ન હોય તેવા સમયગાળા માટે કોટડીમાં કેદ.....

(ડી) પત્રો લખવા અને મેળવવાનો અથવા અખબારો અને પુસ્તકો મેળવવાનો વિશેષાધિકાર, બે મહિનાથી વધુ ન હોય તેવા સમયગાળા માટે રદ કરવો અથવા ઘટાડવો,

(ઈ) મુલાકાતો લેવાનો વિશેષાધિકાર, બે મહિનાથી વધુ ન હોય તેવા સમયગાળા માટે રદ કરવો અથવા ઘટાડવો.....

(૨) જો કોઈ અટકાયતી જેલના ગુના માટે દોષિત હોય જે તેના વારંવાર આવા ગુનાઓ કરવાના કારણે અથવા અન્યથા અધિક્ષકના મતે પેટા-નિયમ (૧) ની જોગવાઈઓ હેઠળ તેના દ્વારા પૂરતા પ્રમાણમાં શિક્ષાપાત્ર ન હોય, તો તે આવા અટકાયતીને અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતા પ્રથમ વર્ગના મેજિસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં મોકલી શકે છે, અને આવા મેજિસ્ટ્રેટ ત્યારબાદ અટકાયતી સામે લાવવામાં આવેલા આરોપની તપાસ અને સુનાવણી કરશે અને દોષિત ઠરવા પર તેને એક વર્ષથી વધુ ન હોય તેવા સમયગાળા માટે કેદની સજા ફટકારશે: શરત એ છે કે જ્યાં ગુનો રચતું કાર્ય ઇન્ડિયન

પીનલ કોડ હેઠળ એક વર્ષથી વધુ સમયગાળા માટે કેદની સજાપાત્ર ગુનો હોય, ત્યાં આ નિયમમાં કંઈપણ અટકાયતીને ઈન્ડિયન પીનલ કોડની જોગવાઈઓ અનુસાર આવા ગુના માટે સુનાવણી અને સજા કરવાથી અટકાવશે નહીં."

ઉપરોક્ત નિયમો પરથી સ્પષ્ટ છે કે જેલ અધિક્ષક એ નક્કી કરવા માટે સત્તાધિકારી છે કે શું અટકાયતી જેલના ગુના માટે દોષિત છે કે કેમ અને આવા અટકાયતીને નિયમ ૪૧ માં નિર્ધારિત એક અથવા વધુ સજા આપવા માટે સત્તાધિકારી છે. જો આ સજા પૂરતી માનવામાં આવે તો જેલ અધિક્ષકે તેને યોગ્ય સજા આપવાની રહેશે. નિયમો દ્વારા કોઈ પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરવામાં આવી નથી અને અધિક્ષકને માત્ર શપથ પર આપેલા પુરાવા પર કાર્ય કરવાની જરૂર નથી. તેને યોગ્ય લાગે તેવી પૂછપરછ કર્યા પછી તે સજા કરી શકે છે. આમ તે કોઈ પુરાવો ન લે અથવા કોઈ ન્યાયિક તપાસ બિલકુલ ન કરે પરંતુ તેમ છતાં સજા કરી શકે છે. જો કે, જો જેલ અધિક્ષકના મતે અટકાયતીને તેના દ્વારા વારંવાર આવા ગુના કરવાના કારણે અથવા અન્યથા પૂરતી સજા આપી શકાય તેમ ન હોય તો જેલ અધિક્ષકને આવા અટકાયતીને અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતા ફર્સ્ટ ક્લાસ મેજિસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં મોકલવાની સત્તા આપવામાં આવે છે અને તે કિસ્સામાં મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા જેલના ગુનાની તપાસ કરી શકાય છે જે અટકાયતી સામે લાવવામાં આવેલા આરોપની સુનાવણી કરશે, તેને દોષિત ઠેરવશે અને તેને એક વર્ષથી વધુ ન હોય તેવા સમયગાળા માટે કેદની સજા ફટકારશે.

પ્રોવિઝો (શરત) એવા કેસોને આવરી લે છે જ્યાં ગુનો ઇન્ડિયન પીનલ કોડ હેઠળ એક વર્ષથી વધુની મુદતની કેદની સજાપાત્ર છે અને નિયમ ૪૧ માં કંઈ પણ અટકાયતીને ઇન્ડિયન પીનલ કોડની જોગવાઈઓ અનુસાર આવા ગુના માટે ટ્રાયલ કરવા અને સજા કરવાથી અટકાવશે નહીં. નિયમ ૪૧ ની સમગ્ર યોજના જેલ અધિક્ષકને માત્ર એક વહીવટી સત્તાધિકારી તરીકે જેલ શિસ્ત જાળવવા અને જેલનો ગુનો કરીને તે શિસ્તના ભંગ માટે અટકાયતીઓને સંક્ષિપ્ત સજા ફટકારવાની છે. જ્યારે જેલ અધિક્ષક માને છે કે ગુનો તેના દ્વારા પૂરતા પ્રમાણમાં શિક્ષાપાત્ર નથી ત્યારે જ તે કેસ મેજિસ્ટ્રેટને મોકલી શકે છે. જો તે ખરેખર પોતે સજા કરે છે, તો તે આ નિયમ હેઠળ મેજિસ્ટ્રેટને ફરીથી કેસનો સંદર્ભ આપી શકે નહીં. સજા પછી તેના દ્વારા સંદર્ભ સંપૂર્ણપણે અનધિકૃત અને અધિકારક્ષેત્ર વિનાનો હશે અને મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષની કાર્યવાહી ગેરકાયદેસર હશે અને કાયદા દ્વારા સ્થાપિત પ્રક્રિયા મુજબ નહીં હોય.

એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે પ્રિઝન્સ એક્ટ (૧૮૯૪ ના IX) ની કલમ ૪૫, ૪૬ અને ૫૨ હેઠળ જેલ અધિક્ષકને સમાન ગુનાઓ માટે કેદીઓની પૂછપરછ અને ટ્રાયલના હેતુઓ માટે ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવા માટે બંધાયેલા સત્તાધિકારી તરીકે ગણવામાં આવ્યા હતા અને પંજાબ સામ્યવાદી અટકાયતી નિયમો, ૧૯૫૦ હેઠળના અટકાયતીઓને નાગરિક કેદીઓ સમાન શ્રેણીમાં મૂકવામાં આવ્યા હોવાથી, ઉપરના નિયમો ૪૦ અને ૪૧ હેઠળ જેલના ગુનાઓ કરવા બદલ જેલ અધિક્ષક સમક્ષની કાર્યવાહી તેમના સમક્ષ ન્યાયિક ટ્રિબ્યુનલ તરીકે અરજદારોની કાર્યવાહી સમાન હતી. બીજી તરફ પંજાબના એડવોકેટ-

જનરલ દ્વારા એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે પંજાબ સામ્યવાદી અટકાયતી નિયમો, ૧૯૫૦, આ અટકાયતીઓના અટકાયત સ્થળ અને શરતોનું નિયમન કરતી સ્વ-સંપૂર્ણ સંહિતા છે, કે પ્રિઝન્સ એક્ટ, ૧૮૯૪ ની ઉપરોક્ત કલમો તેમના કેસમાં લાગુ પડતી નથી અને પ્રસ્તુત કેસમાં જેલ અધિક્ષક સમક્ષ જે કાર્યવાહી થઈ તે તેથી ન્યાયિક કાર્યવાહી ન હતી અને અનુચ્છેદ ૨૦ (૨) ના અર્થમાં અરજદારોની કોઈ કાર્યવાહી અને સજા ન હતી. અમે પંજાબના એડવોકેટ-જનરલની દલીલ સ્વીકારીએ છીએ. અરજદારો સામ્યવાદી અટકાયતીઓ હતા અને પંજાબ સામ્યવાદી અટકાયતી નિયમો, ૧૯૫૦ દ્વારા સંચાલિત હતા, જે ઉપર દર્શાવેલ પ્રિવેન્ટિવ ડિટેન્શન એક્ટની કલમ ૪(એ) હેઠળ પંજાબ સરકાર દ્વારા ઘડવામાં આવ્યા હતા અને જેમાં તેમની જાળવણી, શિસ્ત વગેરેની શરતો નિર્ધારિત કરતા નિયમોનો સમૂહ હતો. જેલોમાં તેમની કેદ વહીવટી સગવડ ખાતર હતી અને તે નિયમો દ્વારા જ નિર્ધારિત કરવામાં આવી હતી અને પ્રિઝન્સ એક્ટની જોગવાઈઓ તેમને લાગુ પડતી ન હતી. તેથી એવું માન્ય રીતે દલીલ કરી શકાતી નથી કે જેલ અધિક્ષક દ્વારા અરજદારો સામે લેવાયેલી કાર્યવાહી ન્યાયિક ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ અરજદારોની કાર્યવાહી અને સજા સમાન હતી.

જ્યાં સુધી અરજદારો દ્વારા ભૂખ હડતાલનો આશરો લીધો હોવાને કારણે આચરવામાં આવેલા કથિત જેલના ગુનાનો સંબંધ છે, જેલ અધિક્ષકે દેખીતી રીતે વિચાર્યું કે તેઓ તે જેલના ગુના માટે અરજદારોને પૂરતી સજા આપી શકે છે અને તેમણે નિયમ ૪૧ (૨) ની જોગવાઈઓનો આશરો લેવો અને અરજદારો સાથે જાતે

વ્યવહાર કર્યા વિના તેમને મેજિસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં મોકલવા જરૂરી ન માન્યું. તે સર્વસામાન્ય છે કે જેલ અધિક્ષકે નિયમ ૪૧(૧) હેઠળ કાર્યવાહી કરી હતી, અને પોતે સંતુષ્ટ થયા પછી કે અરજદારો તે જેલના ગુના માટે દોષિત હતા, તેમને તેમાં નિર્ધારિત એક અથવા વધુ સજાઓ આપી, એટલે કે, ૦૭/૦૨/૧૯૫૦ થી અસરકારક બે મહિના માટે પત્રો અને મુલાકાતો રોકવી, અને ભૂખ હડતાલના સમયગાળા માટે કાગળો અને પુસ્તકો રોકવા. અમારા મતે આ જેલના ગુના માટે તમામ ત્રણેય અરજદારોને સજા ફટકારવા સમાન હતું અને તે થઈ ગયા પછી ભૂખ હડતાલના ૭ મહિના પછી અરજદારોને મેજિસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં મોકલવા જેલ અધિક્ષક માટે સક્ષમ નહોતું, અને આવો સંદર્ભ નિયમ દ્વારા સંપૂર્ણપણે અનધિકૃત અને અધિકારક્ષેત્ર વિનાનો હતો અને મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષની કાર્યવાહી દેખીતી રીતે કાયદા દ્વારા સ્થાપિત પ્રક્રિયા મુજબ નથી અને અરજદારો બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૧ દ્વારા તેમને આપવામાં આવેલા મૂળભૂત અધિકારના ભંગ અથવા જોખમની ફરિયાદ સારી રીતે કરી શકે છે કારણ કે ભૂખ હડતાલનો આશરો લેવાના જેલના ગુના માટે મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ અરજદારોની કાર્યવાહી કાયદા દ્વારા સ્થાપિત પ્રક્રિયા મુજબ સક્ષમ ન હતી. તેથી વિધા રતન અને પરમાનંદ દ્વારા દાખલ કરાયેલી ૧૯૫૧ ની અરજી નં. ૧૭૧ અને ૧૯૫૧ ની ૧૭૨ સ્વીકારવી જોઈએ અને શ્રી પી. એલ. સોંધી, એમ.આઈ.સી., ફિરોઝપુરની કોર્ટમાં તેમની કાર્યવાહી, પંજાબ સામ્યવાદી અટકાયતી નિયમો, ૧૯૫૦ ના નિયમ ૪૧(૨) હેઠળ, ભૂખ હડતાલનો આશરો લઈને જેલનો ગુનો કરવા બદલ રદબાતલ થવી જોઈએ.

જગજીત સિંહની અરજીમાં, ૧૯૫૧ ની અરજી નં. ૧૭૦ હોવાથી, તેના દ્વારા ભૂખ હડતાલનો આશરો લઈને કરવામાં આવેલા જેલના ગુનાના સંબંધમાં સમાન આદેશ પસાર કરવામાં આવશે. જોકે, જગજીત સિંહ સામે ઈન્ડિયન પીનલ કોડની કલમો ૩૩૨ અને ૩૫૩ તેમજ કલમો ૧૪૭ અને ૧૪૯ હેઠળ ગુના આચરવા બદલ મેજિસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં કાર્યવાહી કરવામાં આવી રહી છે. પંજાબના એડવોકેટ-જનરલ દ્વારા એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ ગુનાઓના સંબંધમાં જગજીત સિંહને કોઈ કાર્યવાહી અને કોઈ સજા કરવામાં આવી ન હતી અને તેમણે આ ગુનાઓના સંદર્ભમાં ૦૬/૦૨/૧૯૫૦ ની તારીખ હેઠળ સજા રજિસ્ટરમાં કરવામાં આવેલી એન્ટ્રીઓ પર આધાર રાખ્યો હતો. સજા રજિસ્ટરમાં આ એન્ટ્રીઓ દર્શાવે છે કે જગજીત સિંહને આમાંથી કોઈપણ ગુના માટે સજા કરવામાં આવી ન હતી પરંતુ તેને ટ્રાયલ માટે મોકલવાનો હતો અને આ દરમિયાન તેને અલગથી કેદ કરવામાં આવ્યો હતો.

બીજી તરફ જગજીત સિંહે ખાસ કરીને શેર સિંહના પુરાવા પર આધાર રાખ્યો હતો જેઓ તમામ સંબંધિત સમયે સેન્ટ્રલ જેલ, ફિરોઝપુરના આસિસ્ટન્ટ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ હતા અને તેમના પુરાવા જગજીત સિંહને નોંધપાત્ર રીતે મદદરૂપ થયા હોત જો સજા રજિસ્ટરમાંની એન્ટ્રીઓ તેમના સંસ્કરણને સંપૂર્ણપણે ખોટી સાબિત કરતી ન હોત અને તેઓ આગળ જણાવે છે કે જગજીત સિંહને માત્ર હુમલાના ગુના માટે જ નહીં પરંતુ રમખાણ માટે પણ સજા કરવામાં આવી હતી જે જેલ અધિક્ષક દ્વારા નિયમો હેઠળ કોઈપણ સંજોગોમાં કરી શકાઈ ન હોત.

જ્યાં સુધી ઈન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૧૪૭ અને ૧૪૮ હેઠળની કાર્યવાહીનો સંબંધ છે, તે એક એવો ગુનો છે જે નિયમ ૪૦ માં ગણાયેલા જેલના ગુનાઓમાં સમાવિષ્ટ નથી અથવા જેલ અધિક્ષક નિયમ ૪૧(૧) હેઠળ તેની સાથે વ્યવહાર કરી શકતા નથી. આ ગુનો વધુમાં નિયમ ૪૧(૨) ની શરત દ્વારા આવરી લેવામાં આવ્યો હતો અને તે વિશેષ રૂપે મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા ટ્રાયલ કરવા પાત્ર હતો. જગજીત સિંહની તે પછીની કાર્યવાહી ઈન્ડિયન પીનલ કોડની કલમો ૩૩૨ અને ૩૫૩ અને કલમો ૧૪૭ અને ૧૪૮ હેઠળના ગુનાઓ માટે મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ કાર્યવાહી અનુચ્છેદ ૨૦(૨) અથવા બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૧ ના ઉલ્લંઘનમાં નથી અને તેથી તે આગળ વધવી જોઈએ.

તેથી પરિણામ એ છે કે જગજીત સિંહ દ્વારા દાખલ કરાયેલ ૧૯૫૧ ની પિટિશન નં. ૧૭૦ માત્ર એ હદે મંજૂર કરવામાં આવશે કે પ્રતિવાદી સામે ભૂખ હડતાલનો આશરો લઈને જેલનો ગુનો કરવાના સંબંધમાં તેની કાર્યવાહીના સંબંધમાં પ્રતિબંધની યોગ્ય રિટ જારી કરવામાં આવશે, પરંતુ તેની કાર્યવાહી ઈન્ડિયન પીનલ કોડની કલમો ૩૩૨ અને ૩૫૩ અને કલમો ૧૪૭ અને ૧૪૮ હેઠળ અપ્રભાવિત રહેશે. અનુક્રમે વિધા રતન અને પરમાનંદ દ્વારા દાખલ કરાયેલ ૧૯૫૧ ની પિટિશન નં. ૧૭૧ અને ૧૯૫૧ ની ૧૭૨ સ્વીકારવામાં આવશે અને તેમાં અરજ કર્યા મુજબ પ્રતિવાદી સામે પ્રતિબંધની યોગ્ય રિટ જારી કરવામાં આવશે.

અપીલ નં. ૮૧ ફગાવી દેવામાં આવી.

પિટિશન નં. ૧૭૧ અને ૧૭૨ મંજૂર.

પિટિશન નં. ૧૭૦ આંશિક રીતે મંજૂર.

ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૮૧ માં અપીલકર્તા માટે એજન્ટ: પી. કે. ચેટરજી.

ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૮૧ અને પિટિશન નં. ૧૭૦, ૧૭૧ અને ૧૭૨ માં સામાવાળા માટે એજન્ટ: જી. કે. રાજાધ્યક્ષ.

This judgment has been translated using an AI-assisted translation tool.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====